

Československá televize pro zahraniční diváky a čtenáře

Martin Štoll, *Television and Totalitarianism in Czechoslovakia. From the First Democratic Republic to the Fall of Communism*. New York and London: Bloomsbury Academic 2018.

Recenzovaná monografie dokumentaristy, režiséra, dramaturga a předního českého historika a teoretika médií Martina Štolla *Television and Totalitarianism in Czechoslovakia* vyšla v ruce 2018 v renomovaném londýnském nakladatelství Bloomsbury Academic. Vzhledem k omezenému množství anglojazyčných publikací věnovaných historii televizního vysílání v zemích bývalého východního bloku představuje vydání Štollovy monografie pozoruhodnou událost. Dosud vyšlo v anglickém jazyce pouze několik knih zaměřených na historii polské, východoněmecké či rumunské televize,¹⁾ výsledky akademického výzkumu na poli dějin televize ve východním bloku jsou mnohem častěji prezentovány formou tematicky úžeji zaměřených studií, článků či konferenčních příspěvků. Monografie Martina Štolla je proto průkopnickou a dosud tematicky nejrozsáhlejší publikací o historii Československé televize v anglickém jazyce, která zároveň rozšiřuje mezinárodní pole akademického výzkumu v oblasti dějin televize v období socialismu.²⁾

Autor zde částečně navazuje na svou dřívější publikaci o prehistorii televizního vysílání v Československu a událostech vedoucích k zahájení pravidelného vysílání, nazvanou dle přelomového data 1. 5. 1953. *Zahájení televizního vysílání. Zrození televizního národa*.³⁾ *Television and Totalitarianism in Czechoslovakia* nicméně zpracovává časově mnohem širší výzkumné období a klade si za cíl kontextualizovat historický vývoj národní veřejnoprávní televize v Československu v proměnách ideologického diskursu. Kniha sleduje rozvoj televizního média v Československu od prvních výzkumných kroků v meziválečném období přes zahájení pravidelného televizního vysílání Československé televize, expanzi televizního média během 60. let v souvislosti se zesilováním politického dohledu, dopady událostí roku 1968 a období tzv. normalizace až po revoluci roku 1989. Závěrem zpracovává také násled-

1) Heather L. Gumbert, *Envisioning Socialism: Television and the Cold War in the German Democratic Republic*. Ann Arbor: University of Michigan Press 2014; Sabina Mihelj – Simon Huxtable, *From Media Systems to Media Cultures: Understanding Socialist Television*. Cambridge: Cambridge University Press 2018; Burton Paulu, *Radio and Television Broadcasting in Eastern Europe*. Minneapolis: University of Minnesota Press 1967.

2) Srov. Paulina Bren, *Greengrocer and His TV. The Culture of Communism after the 1968 Prague Spring*. Ithaca: Cornell University Press 2010, české vydání *Zelínář a jeho televize. Kultura komunismu po pražském jaru 1968*. Praha: Academia 2013.

3) Martin Štoll, *1. 5. 1953. Zahájení televizního vysílání. Zrození televizního národa*. Praha: Havran 2011.

nou transformaci a rozpad federální Československé televize, ke kterému dochází s rozpadem Československa k 31. 12. 1992 a vstupem nezávislých vysílatelů na český mediální trh.

V chronologicky řazených tematických celcích a podkapitolách, časově vymezených zlomovými okamžiky politického a společenského vývoje Československa či klíčovými milníky vývoje televizního média v zemi, Štoll analyzuje vztah televizního média a politického, ekonomického a společenského vývoje v zemi. Tento vztah je mnohovrstevnatý, interaktivní, nerozdělitelný a především velice dynamický. Československá televize, ale přeneseně i další masová média v zemi pro autora představují živý a trvale proměnný organismus, který bezprostředně reaguje na společenský vývoj napříč 20. stoletím a zároveň ho aktivně ovlivňuje. Ostatně jak sám autor píše v úvodu své monografie: „Dějiny Československé televize tvoří paralelu k dějinám Československa“ (s. 241).

Vzhledem k jazyku publikace a její distribuci primárně na angloamerickém trhu je text doprovázen „kontextualizujícími vsuvkami“ (Context Boxes). Jejich praktickou funkcí je ve zkratce přiblížit klíčové události a souvislosti analyzovaného období moderních československých dějin, které by nemusely být zahraničnímu čtenáři automaticky známé. Také úvod své publikace autor věnuje obecnému nastínění socialistické ideologie a její manifestaci ve středoevropském kontextu před rokem 1945 i procesům, které v této souvislosti následovaly v československé společnosti od konce druhé světové války. Tento kontext je klíčový pro uchopení vztahu vládnoucí Komunistické strany Československa a Československé televize jako instituce i média k hlubšímu porozumění motivací a mechanismů využití televizního vysílání jako nástroje propagandy a upevňování moci KSČ.

Štoll v *Television and Totalitarianism in Czechoslovakia* nejprve na základě studia primárních pramenů, archivních a programových fondů a sekundární literatury provádí důkladnou analýzu technologických počátků a institucionalizace televizního vysílání na československém území. Úvodní část zachycuje průkopnické období meziválečného výzkumu televizních technologií, které provázejí pozoruhodné příběhy vědeckého i osobního zápalu zúčastněných radioamatérů i rozporuplný přístup státních institucí. Sleduje postupné vydělování televize z pozice technické kuriozity okrajového společenského významu, která je jen určitým doplňkem bujně se rozrůstajícího rádiového trhu. Rozpoznání potenciálu mladého média během druhé světové války pak učinilo z dosaženého televizního výzkumu žádanou válečnou kořist jak ze strany německé, tak sovětské armády.

50. léta jsou charakterizována pokračující experimentální povahou televize a hledáním institucionálního a organizačního rámce. Experimentální televizní vysílání je zahájeno 1. května 1953, za pravi delné je pak prohlášeno 25. února 1954. Až do roku 1959 byla nicméně Československá televize organizační součástí Československého rozhlasu jako Televisní studio Praha, což přinášelo řadu praktických omezení v každodenním provozu. Štoll zde také podnětně přibližuje modely konzumace audiovizuálního obsahu v tehdejší Československu, jež značně formovaly i televizní produkci prvních let vysílání. V rámci vztahu televizního média a totalitního režimu je důležité přiblížení experimentální povahy prvních let vysílání, která proces rozvoje televize od mocenského dohledu vzdalovala a v důsledku přinášela určité svobody.

I přes nevyhovující technické vybavení provizorních natáčecích studií a ekonomickou podhodnocenost televizního provozu ze strany vlády v první dekádě vysílání rapidně stoupal počet televizních koncesionářů — na počátku 60. let přesáhl první milion. I proto přinesla první polovina 60. let upevnění nového legislativního rámce Československé televize a v jeho důsledku posílení mocenské pozice Ústředního výboru Komunistické strany Československa. Autor představuje dané období jako „zlatou éru televize“, jejíž charakter přibližuje i skrze několik vybraných titulů. Důležité aspekty vnímá ve formování specifických televizních žánrů, rozšiřování mezinárodního renomé instituce skrze úspěchy

produkce Československé televize na zahraničních festivalech⁴⁾ a rozrůstající se autorské platformě tvůrců.

Rozvoj specifické dobové televizní praxe Československé televize autor funkčně klade do kontextu upevňování politického dohledu nad televizním vysíláním, přičemž tyto souvislosti nevnímá pouze národně, ale vztahuje je i k dalším vysílatelům bývalého východního bloku. Především k sovětské televizi, která byla v tomto období určujícím modelem, ale i k dalším televizím, například polské či východoněmecké, jež dotvářely dobovou mediální krajinu a měly svůj vliv na programovou dramaturgii i dlouhodobé plány rozvoje Československé televize. Důležitý je Štollův vhled do technologie televizní produkce a praxe. Skrze něj ilustruje, jak stísněné studiové podmínky, nedostatek filmového materiálu a personálu a nezbytnost velkého osobního nasazení stály u vzniku specifických vyprávěcích a formálních postupů uplatněných v televizní dramatické tvorbě v 50. a 60. letech. Stejně tak mobilita televizních štábů byla pro rozvoj televizní publicistiky v tomto období a jejích specifických přístupů klíčová. Československá televize si během prvních dvou dekad vysílání rovněž vybudovala nezastupitelnou úlohu v reflexi společenského dění, což se především během 60. let zásadním způsobem projevovalo. Zatímco politické uvolnění otevřelo prostor pro vznik sociálně a politicky kritických pořadů, konsolidační procesy v posrpnovém období měly přímé důsledky v restrikcích — nejčastěji v personálních postizích jejich autorů a revizi odvysílaného obsahu. Konkrétní případové sondy zde funkčně ilustrují změny politického klimatu v rámci instituce a tlaky, které na ni jako na celek byly vyvíjeny a měly bezprostřední dopady na personální, dramaturgické i ideové rovině.

Television and Totalitarianism in Czechoslovakia poskytuje také rozsáhlý přehled tvorby Československé televize napříč žánry i formáty. Vzhledem k provenienci vydání publikace je možné s jistotou předpokládat, že znalost těchto děl bude u zahraničního čtenáře limitovaná. Štoll nepřináší rozsáhlejší analýzu konkrétních titulů, ale nachází mezi nimi určité tematické, žánrové či autorské vzorce. Klíčovou otázkou ale zůstává vývoj vztahu mezi mocenskými mechanismy upevňování komunistické ideologie a produkcí a konzumací televizního obsahu. V období tzv. normalizace, tedy ve funkčním období ústředního ředitele Československé televize Jana Zelenky, dochází k výraznému odklonu v aktuální hrané televizní tvorbě od realistického obrazu společnosti. Vznikají seriály jako *ŽENA ZA PULTEM*, *NEMOCNICE NA KRAJI MĚSTA*, *PLECHOVÁ KAVALERIE*, *DRUHÝ DECH* a řada dalších, u kterých propagandistický záměr zcela srozumitelně posouval zobrazení každodenní reality Československa až do téměř absurdních rovin. Osvěžující je práce s dobovou diváckou zkušeností, často osobní, čímž dosahuje výstižného, až černohumorného komentáře dobové atmosféry v Československu. Zároveň Štoll pracuje s určitým předpokladem diváckého čtení proti oficiální politické ideologii — právě v zájmu diváků o žánrově pestrá a umělecky hodnotnou tvorbu bez prvoplánového propagandistického obsahu vidí jeden z faktorů, jež vyústily v široký záběr televizní tvorby v období 70. a 80. let.

Přelom 80. a 90. let, sametová revoluce a následný rozpad federace utvrdil pozici Československé televize jako spoluhybatele klíčových politických a společenských změn, přinesl proměnu interakce televizního média s divákem i státní mocí a předznamenal konec federální Československé televize a počátek vysílání České televize na diverzifikovaném mediálním trhu otevřeném soukromým vysílatelům. Štoll sleduje období zániku Československé televize z perspektivy především personální a institucio-

4) Především Mezinárodní televizní festival v Monte Carlu (v roce 1962 celkem čtyři oceněné tituly v pěti kategoriích, mj. *NÁMLUVY*, *MEDVĚD*, *ZTRACENÁ REVUE* a *PŘÍPAD OBRNA* nebyl zaznamenán), Mezinárodní televizní festival v Montreux (*TISÍC POHLEDŮ ZA KULISY*, oceněn Bronzovou růží v roce 1961), Mezinárodní televizní festival v Římě (*KOČÁR NEJSVĚTĚJŠÍ SVÁTOSTI*, laureát ceny Gran Premio v roce 1963) [pozn. aut.].

nální, přičemž se zaměřuje na klíčové osobnosti, které se na transformaci instituce podílely, a na faktory, které ji usměrňovaly.

Martin Štoll ve své monografii zpracovává čtyři dekády historie Československé televize, nepřistupuje k ní však jako k uzavřenému monolitu, ale jako k fascinujícímu a tematicky různorodému badatelskému poli, jež odráží celospolečenské změny. Zároveň pracuje s televizním médiem jako s možným východiskem pro analýzu mocenských mechanismů v totalitním režimu, zejména způsobem, jakým zohledňuje sociologické a politologické přístupy na rámec historiografického výzkumu. V neposlední řadě publikace ve svém celku vyzařuje dlouhodobý akademický i osobní zápal pro dané téma, který činí jeho knihu velice čtivou, široce přístupnou a projevující velký respekt k individuálním příběhům, jež nestojí pouze v pozadí velkých dějin institucí, ale jsou jejich zcela klíčovou a nedělitelnou stavební jednotkou.

Autor přináší řadu dosud nezpracovaných výstupů svého unikátního výzkumu, které by bylo nepochybně nadmíru zajímavé analyzovat detailněji a ve větším rozsahu. Nepochybně cenná by mohla být širší práce se zdroji orální historie, které by mohly ještě obohatit pohled na zvolené období televizního vysílání. Nejvíce zdrojů orální historie je možné využít k období od druhé poloviny 60. let k současnosti. Pomíjivost těchto pramenů je zjevná, každý provedený rozhovor je proto cenný i nad horizont dané publikace. Vzhledem ke Štollově ambici reflektovat televizní praxi ve vztahu k institucionálnímu a politickému rámci Československé televize postrádám tyto materiály o to více. Zároveň by mohlo být podnětné pracovat analytičtěji s konkrétními audiovizuálními díly, například formou ilustrativních případových studií. Dá se předpokládat, že většina titulů nebude cílovým čtenářům širěji známá, přesto o nich v publikaci dostanou často pouze telegrafickou informaci doplněnou občasnou obrazovou ilustrací. Nicméně plocha textu neposkytuje k takovým analytickým sondám dostatečný prostor, a jejich zapojení by se tak pravděpodobně děllo na úkor konzistentního přístupu a promyšlené stavební struktury textu. *Television and Totalitarianism in Czechoslovakia* takto nabízí inspirativní přístup k uvažování o moderních dějinách Československa skrze metaforickou televizní obrazovku, jejíž obraz je místy rozostřený, místy zrnitý, ale nabízí nesmírně dramatický program s diváckým potenciálem pro celou řadu televizních diváků i badatelů v domácím a především mezinárodním kontextu.

Jana Čížková